

Aleksandra Zając

mgr, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu

Educazione civica we Włoszech – w 60. rocznicę powstania

Wprowadzenie

Edukacja dla bezpieczeństwa jest nazwą przedmiotu obecnego od niedawna w polskim systemie szkolnym. Samo to sformułowanie może jednak znaczyć o wiele więcej, tym bardziej, jeśli jest rozważane poprzez dotychczasowe doświadczenia, obecny stan pedagogiki bezpieczeństwa oraz jej perspektywy na przyszłość. Sformułowanie *Edukacja dla bezpieczeństwa – doświadczenia, stan obecny, perspektywy* może zatem stanowić asumpt do podjęcia refleksji nad tym, jak prezentuje się stan obecny i przyszły dla nauczania w temacie bezpieczeństwa w różnych segmentach życia, nie tylko w szkole. Nie należy również ograniczać się do Polski, lecz warto wziąć pod uwagę perspektywę jeśli nie światową, to przynajmniej europejską. Wziąwszy to pod uwagę, zaproponowano temat dotyczący pedagogiki obywatelskiej, w niektórych kwestiach związanej z bezpieczeństwem w szkołach włoskich, szczególnie, że w 2018 roku przypadła 60. rocznica ustanowienia tego typu nauczania w Republice Włoskiej.

Aldo Moro sześćdziesiąt lat temu

W dniach 9–11 lutego 1957 roku odbył się 36. kongres narodowy UCIIM (*Unione cattolica italiana insegnanti medi*¹ – Katolickiego Związku Włoskich Nauczycieli Szkół

¹ Szkolnictwo powszechne we Włoszech to szkoła *primaria* lub *elementare*, czyli podstawowa, oraz *medie* czy *secondarie* pierwszego lub drugiego stopnia, to jest gimnazja i licea (te ostatnie zwane czasem *scuole medie superiori*). Oprócz tego są oczywiście *scuole d'infanzia* – przedszkola.

Średnich), który szczególnie zapisał się w historii włoskiej edukacji oraz uświadczenia obywatelskiego i demokratycznego. Obradowano pod hasłem *Nauczanie konstytucji i wychowanie obywatelskie młodych*. Konstytucja była i jest cennym dokumentem w świadomości Włochów, tym bardziej wtedy, w latach 50., po zaledwie dziesięciu latach obowiązywania, w czasie których Włosi cieszyli się po raz pierwszy w dziejach najnowszych ustrojem republikańskim, doceniającym przecież rolę każdego obywatela. W chwili rozpoczęcia kongresu pedagogzy otrzymali list od prezydenta Republiki Włoskiej Giovanniego Gronchiego, wywodzącego się i wiernego przez całą karierę polityczną obozowi Chrześcijańskiej Demokracji. Tego samego zresztą, który w następnym roku, wraz z Aldo Moro, w tamtym czasie ministrem szkolnictwa publicznego (*Ministro della Pubblica Istruzione*) podpisywał dekret wprowadzający nauczanie *Educazione civica* (wychowanie/edukacja obywatelska) i ustanawiający nauczanie tej materii zintegrowane z historią we wszystkich szkołach średnich (*secondarie medie e superiori* – gimnazja i licea), nawet artystycznych². Było to dokładnie 13 czerwca 1958 roku, a dekret prezydenta nosił oznakowanie nr 585³.

Aldo Moro to postać z włoskiej sceny politycznej, którą znają nawet ci bardzo pobieżnie orientujący się w historii politycznej krajów europejskich. Podobnie jak G. Gronchi był chadekiem (tak jak i jak Adone Zoli, premier w czasach ustanowienia *Educazione civica*), prawnikiem z wykształcenia, zasiadał we włoskiej Konstytuancie w 1946 roku, tuż przed podpisaniem w 1958 roku dekretu o edukacji pełnił funkcję ministra sprawiedliwości (1955–1957), a następnie został ministrem szkolnictwa publicznego (do 1959). Najgłośniej było o nim w 1978 roku, już po byciu, dwukrotnie, premierem Włoch. W „latach ołowiu” (*anni di piombo*) porwany i zamordowany przez *Brigate Rosse*. Rankiem w dniu porwania Moro jechał na zaprzysiężenie kolejnego chadeckiego rządu, tym razem Giulio Andreottiego, którego wyjątkowość polegała na udzieleniu mu poparcia przez komunistów włoskich i to pierwszy raz od 1947 roku, kiedy budowano konstytucyjne zręby państwa w ponadpartyjnym porozumieniu. Ta mobilizacja polityczna w późnych latach 70. dotyczyła walki z przestępczością, z korupcją, z nadużyciami, wobec których chciano utworzyć wspólny front⁴. Pięćdziesiąt pięć dni czekano na uwolnienie Aldo Moro, a w tym czasie, mimo nacisków terrorystów, rząd nie ugiął się przed żądaniami, chociaż formułowane były w dziesiątki listów wymuszanych na sterroryzowanym byłym premierze. Pogrzeb Moro odprawił sam Paweł VI, jego osobisty przyjaciel (ponoć Watykan włączył się w negocjacje z terrorystami i zbierał pieniądze na okup), niestety, uroczystość odbyła się bez trumny, gdyż rodzina miała pretensje do rządu, że nie doprowadził do uwolnienia znamienitego polityka. Obecnie mówi się o staraniach o jego beatyfikację. Mało kto wie, że krótko przed porwaniem były premier chciał „zinstytucjonalizować” Czerwone Brygady, na podobieństwo tego, co stało się później z IRA i ETA. Jak u każdego pioniera, jego plany przyszły o dwadzieścia lat za wcześnie, Włochy nie były jeszcze na to gotowe, a Aldo Moro przyplącił to śmiercią.

² *L’Educazione Civica nella scuola italiana*, Zenit.org, 13.02.2017, <https://it.zenit.org/articles/leducazione-civica-nella-scuola-italiana> [dostęp: 10.06.2018].

³ *Decreto del Presidente della Repubblica 13 giugno 1958, n. 585*, Gazzetta Ufficiale, <http://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1958/06/17/058U0585/sg> [dostęp: 10.06.2018].

⁴ *55 Najdłuższych dni w historii Włoch zaczęło się 40 lat temu*, TVN24, 16.03.2018, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/40-rocznica-porwania-aldo-moro,822631.html> [dostęp: 10.06.2018].

Nie były to jedyne dokonania Aldo Moro. Miał niemałe zasługi w powołaniu nowoczesnej włoskiej centro-lewicy, która, wychodząc z czasów *risorgimento*, a potem wojennej *resistenza* (oporu), miała wciąż w programach partyjnych rewolucyjną walkę o przejęcie władzy, w nowych czasach archaiczną. Stał też za promocją użycia w debacie publicznej konceptu solidarności narodowej (wolał to niż hasło kompromisu). Oprócz wprowadzenia edukacji obywatelskiej (*Educazione civica*) zreformował w ogóle szkołę włoską, zlikwidował szkoły zawodowe, do których trafiały dzieci robotników, uważane dotąd za szkołę dla społeczeństwa kategorii B, wprowadził obligatoryjne szkoły średnie, w związku z czym setki tysięcy dzieci kontynuowało po raz pierwszy w historii naukę aż do pełnoletniości. Popierał przemowę skądinąd dla zburzenia murów między wschodem i zachodem porozumienia helsińskiego⁵.

Wprowadzono w szkołach dwie obligatoryjne godziny w miesiącu, powierzone nauczycielowi historii, jednak bez osobnej oceny (stan do dziś aktualny); *Educazione civica* miało w curriculum Platona i myśl polityczną antycznej Grecji, a dla zintegrowania dziedzictwa zachodu i wschodu także Konfucjusza, oprócz tego koncepty prawa, sprawiedliwości, szacunku do innych, legalizmu⁶. Aldo Moro powtarzał, że konieczne jest, by: „znaleźć bez zwlekania odpowiednie miejsce w planie dydaktycznym szkoły, żeby nową generację uczynić świadomą osiągnięć moralnych i społecznych narodu włoskiego”⁷. Zadziwia, że obrony tej spuścizny nie widziano bardziej wprost, poprzez praktyczniejszą formę edukacji dla bezpieczeństwa, pozostając przy kształtowaniu obywatelskich postaw. Polska w tym czasie, jak i zresztą przed II wojną światową, posiadała przysposobienie wojskowe (późniejsze przysposobienie obronne) wśród przedmiotów szkolnych, obok teoretycznej wiedzy o społeczeństwie (choć ta w latach PRL-u była szkołą socjalizmu). A przecież Włosi również walczyli swego czasu – najpierw o swoją jedność, a później z faszyzmem.

(Nie)dawne zmiany

Educazione civica przeszła szereg zmian⁸. W 1979 roku przesunięto jej nauczanie do klasy trzeciej gimnazjum. W 1985 roku minister Franca Falcucci nazwała ją oficjalnie wychowaniem do współżycia demokratycznego (*Educazione alla convivenza democratica*) i umiejscowiła jako element studiów społecznych (*Studi Sociali*), obok historii i geografii. W roku szkolnym 1990/1991 zniknęła jako niepotrzebna w społeczeństwie,

⁵ G. Balzoni, *La lezione di Aldo Moro: la politica è semplicemente servizio alla società*, Articolo 21, 8.05.2018, <https://www.articolo21.org/2018/05/la-lezione-di-aldo-moro-la-politica-era-semplicemente-servizio-alla-societa> [dostęp: 7.06.2018].

⁶ M. Battistini, *Da Platone a Moro. L'Educazione civica fino ai giorni nostri*, Cronache Maceratesi, 10.07.2010, <https://www.cronachemaceratesi.it/2010/07/20/da-platone-a-moro-leducazione-civica-fino-ai-giorni-nostri/35955> [dostęp: 9.10.2018].

⁷ A. De Gregorio, *L'ora (mancante) di Educazione civica*, Corriere della Sera, 14.03.2014, <https://www.corriere.it/scuola/speciali/2014/educazione-civica/notizie/educazione-civica-cittadinanza-costituzione-aldo-moro-gelmini-roberto-benigni-2c5712bc-ab59-11e3-a415-108350ae7b5e.shtml> [dostęp: 9.06.2018].

⁸ *Ibidem*.

które, jak sądzono, na tyle wyewoluowało, by nie obawiać się regresu⁹. W 1996 roku za rządów ministra Giancarlo Lombardiego propozycja normy jednej godziny miesięcznie edukacji obywatelskiej i kultury konstytucyjnej (*Educazione civica e cultura costituzionale*) nie weszła w życie w związku z upadkiem rządu Lamberto Diniego, chociaż znalazły swoje miejsce w obligatoryjnym planie szkolnym popularne w latach 90.: edukacja zdrowotna, środowiskowa, do pokoju, do wielokulturowości (a zatem materie częściowo pomieszczone w polskiej edukacji dla bezpieczeństwa). Minister Luigi Berlinguer w 1998 roku ustanowił Statut studentów i studentek (*Statuto delle studentesse e degli studenti*) jako swoistą konstytucję dla szkół, mającą oddziaływać i pomagać w kształtowaniu postaw obywatelskich. Letizia Moratti w 2003 roku złożyła propozycję wychowania do współżycia obywatelskiego (*Educazione alla convivenza civile*) w szkołach podstawowych.

W ostatnich latach obowiązywało rozwiązanie minister Mariastelli Gelmini (tzw. reforma Gelmini) wprowadzone ustawą nr 169 z 2008 roku, gdzie *Educazione civica* została ostatecznie zastąpiona wyrażeniem *Cittadinanza e Costituzione* (obywatelstwo i konstytucja). Gelmini chciała połączyć nauczanie świadomego obywatelstwa z innymi dokumentami dotyczącymi nauczania we Włoszech. Początkowo nie miał to być osobny przedmiot, ale „czerwona nitka przechodząca przez wszystkie dyscypliny”, pozostawiona w gestii nauczycieli segmentu literacko-humanistycznego. Dokument z 2008 roku przewidywał program dla każdego rodzaju szkół. Koncept rodziny, szkoły i grupy, poprawne sposoby działania miały być nauczane w przedszkolu, pierwsze wzmianki o konstytucji i współżyciu społecznym, prawach człowieka, ochronie środowiska, poszanowaniu dla reguł miały pojawić się w szkole podstawowej, konstytucja i prawa człowieka to były tematy dla gimnazjum, zaś konstytucja omawiana wraz ze spojrzeniem na aktualne sprawy to tematy edukacji obywatelskiej w liceum. Proponowano powyższe razem z promocją wolontariatu, *fair play*, edukacji drogowej i w zakresie ochrony środowiska. Chociaż nauczanie wyszło poza tradycyjną *Educazione civica*, było to tłumaczone chęcią pełnego rozwoju osobowości uczniów, przewidzianą zresztą w art. 3 włoskiej konstytucji. W dalszym ciągu nauczanie było pomieszczone formalnie w przedmiocie historii, w ramach oceny z tego przedmiotu odzwierciedlony był stopień znajomości proponowanych zagadnień. Jednak w reformie Gelmini nie obyło się bez uchybień. Teksty do tematów z edukacji obywatelskiej były w podręcznikach tylko polecane, nie obligatoryjne (umieszczone w appendiksach lub segmentach książki służące ewentualnemu pogłębieniu wiedzy).

Mimo że konstytucja zawiera odniesienia do ochrony środowiska, dbałości o zdrowie obywateli, prawo do czerpania z dobrobytu itp., początkowo usunięto tą reformą ze szkół edukację w zakresie finansów, ubezpieczenia (swoiste podstawy przedsiębiorczości), a także edukację żywieniową, kodeks drogowy i pierwszą pomoc, uznając za niesłuszne ich wcześniejsze włączenie do curriculum szkolnego. Lata szkolne do 2011 roku były eksperymentatorskie, po czym znów wprowadzono zmiany w kierunku tradycyjnego nauczania *Educazione civica*, opatrując ją jednak nazwą *Cittadinanza e Costituzione*. Nie sprawdziła się koncepcja „czerwonego

⁹ *Educazione civica*, Isola Felice, 14.08.2014, <https://isolafelice.forumcommunity.net/?t=56699577> [dostęp: 9.06.2018].

sznurka”, chciano wprowadzić jedną pewną godzinę tego nauczania, ale nie znaleziono miejsca w ograniczonych ramach programowych¹⁰. Nie sprawdziło się też ograniczenie nauczania, stąd objęcie przez nie z powrotem przynajmniej części odrzuconych poprzednio specyficznych „nauczań”: edukacji środowiskowej, drogowej, pierwszej pomocy i nauczania o odżywianiu.

Przed wszystkim zaś powrócono do nauczania konstytucji. Roberto Benigni, sławny aktor i reżyser, uznaje ją za najpiękniejszą na świecie, robi performance na jej temat, recytuje fragmenty. Do tego rodzaju „edukacji” przychylają się w zasadzie włoskie autorytety w pedagogice nauczycieli, twierdząc, że konstytucja nie może być tylko rozumiana, ale powinna być również przeżywana. W 2008 roku prezydent Giorgio Napolitano mówił: „To ważne, by konstytucja była systematycznie nauczana i analizowana w szkołach, żeby stanowiła punkt odniesienia dla układania planów na przyszłość przez obywateli świadomych swych praw i obowiązków”¹¹. W 2016 roku, w 70. rocznicę uchwalenia konstytucji, jej egzemplarz znalazł się na ławce szkolnej każdego ucznia. *Circolare Ministeriale n. 86* z 2010 roku na temat *Cittadinanza e Costituzione* podało jeszcze więcej detali dotyczących zawartości kursu. Jego efektem miała być pogłębiona znajomość konstytucji poprzez studiowanie nie tylko jej samej, ale też statutów regionalnych, dokumentów ogólnonarodowych, europejskich i międzynarodowych (unijna Karta praw podstawowych, Karta Narodów Zjednoczonych, Powszechna deklaracja praw człowieka, Konwencja o prawach dziecka), terminów legalności i kohezji społecznej, przynależności narodowej i europejskiej we wspólnocie międzynarodowej i współzależnej, praw człowieka, konceptu równych szans, pluralizmu, szacunku dla odmienności, dialogu międzykulturowego, etyki i odpowiedzialności indywidualnej i społecznej, bioetyki, ochrony dziedzictwa artystycznego i kulturalnego, wrażliwości społecznej, zrównoważonego rozwoju, warunków dobrobytu osobistego i społecznego, *fair play* w sporcie, bezpieczeństwa w różnych odcieniach, w szczególności drogowego, solidarności, wolontariatu i aktywnego obywatelstwa¹².

Postawa obywatelska

W 2017 roku ukazał się we Włoszech dekret legislacyjny nr 62, który nakazuje, by w ocenie wychowania brać pod uwagę postawę obywatelską. Chodzi o wykazanie się przestrzeganiem statutu szkoły czy ogólnowłoskiego, wspomnianego już, Statutu studentek i studentów. Jakość uczestnictwa w przedmiocie *Cittadinanza e Costituzione* oddziałuje również na ocenę z zachowania. Ważny aspekt, podkreślony w *circolare n. 86* z 2010 roku, to właśnie ocenianie z *Cittadinanza e Costituzione*, znajdującej się w ogólnej ocenie z przestrzeni nauczania historyczno-geograficzno-społecznej, której jest częścią. Wpływa także na ocenę z zachowania, to znaczy zachowań

¹⁰ E. Urso Anfuso, *Educazione Civica: la sola rivoluzione coerente...*, Agora Vox, 29.04.2013, <https://www.agoravox.it/Educazione-Civica-la-sola.html> [dostęp: 9.06.2018].

¹¹ A. De Gregorio, *op. cit.*

¹² K. Pitino, *Cittadinanza e costituzione: quali argomenti e competenze, come e dove valutarli. Le novità*, OrizzonteScuola.it, <https://www.orizzontescuola.it/guida/cittadinanza-costituzione-quali-argomenti-competenze-valutarli-le-novita> [dostęp: 9.06.2018].

społeczno-obywatelskich w szkole, a także poza szkołą podczas różnych zorganizowanych przez nią zajęć. Punktowane są doświadczenia i uczestnictwo w inicjatywach społecznych promowanych przez szkołę, gminę czy stowarzyszenia¹³. Najważniejszym dokumentem, jeśli chodzi o opis kompetencji obywatelskich uczniów mających być przedmiotem szkolnej oceny z zachowania, jest *Indicazioni nazionali per il curricolo D.M. n. 254 z 2012 roku*, z paragrafem Dla nowego obywatelstwa (*Per una nuova cittadinanza*), bogaty w refleksję nad sensem nauczania postaw obywatelskich. Te *Indicazioni...* przywołują ważne rekomendacje Parlamentu Europejskiego i Komisji Europejskiej z 18 grudnia 2006 roku, dotyczące kształcenia permanentnego i kluczowych w nim kompetencji, to jest tych, których potrzebują wszyscy dla dobrego rozwoju osobistego, aktywnego obywatelstwa, inkluzji społecznej i zatrudnienia. Wymienia się ich osiem, ale najważniejsze i odwzorowane w omawianych dokumentach włoskich są: kompetencje obywatelskie i społeczne oraz duch inicjatywy i zaradności (przedsiębiorczości). W tym względzie zaznacza się także notę ministerialną nr 1830 z 2017 roku, nakazującą, by szkoły wzięły pod uwagę włoski Plan wychowania do stabilnego i zrównoważonego rozwoju (*Piano per l'Educazione alla Sostenibilità*), który ponawia cele z Agendy 2030 dotyczące kompetencji obywatelskich – Agenda 2030 prezentuje siedemnaście celów zrównoważonego rozwoju. Zadaniem szkoły jest przyswoić te cele, „żeby stworzyć szkołę, która będzie coraz bardziej instrumentem stabilności społecznej, ekonomicznej i środowiskowej”, organizując konkretne aktywności z motywem zrównoważonego rozwoju i przyczyniając się do wzrostu aktywnego obywatelstwa¹⁴.

Pacyfizm przeszkodą w nauczaniu?

Kiedy w Polsce prasa informuje o zajęciach praktycznych na strzelnicy w ramach przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa, zazwyczaj chodzi o wyrażenie wątpliwości, czy aby dzieci uczą się w bezpiecznych warunkach. Ta sama prasa donosi, że przy okazji wizyty na strzelnicy uczniowie uczą się o rodzajach broni, która też może im być zaprezentowana na przykładach. Zdziwienie budzi fakt, że kiedy podobne zdarzenie miało miejsce w jednej z włoskich szkół, prasa włoska, i to na poziomie ogólnonarodowym, biła na alarm, że jest to obznajomienie dzieci z bronią i że szkoła nie powinna być miejscem, gdzie dziecko dostaje do ręki broń, nawet w celach szkoleniowych.

Sytuacja miała miejsce w Vicenza w regionie Veneto w liceum hotelarsko-handlowym (*Istituto Algerghiero-Commerciale Almerico Da Schio*). Dyrektor bronił się, mówiąc, że strzelectwo jest dyscypliną olimpijską, oraz że, mimo iż na strzelnicę udało się około trzystu pięćdziesięciu uczniów, nikomu nic się nie stało. Poza tym były to zajęcia tzw. *extracurricolari*, to jest poza curriculum, pozaszkolne, nieobowiązkowe. Nie przekonało też zaniepokojonych rodziców, którzy zgłosili tę sprawę parlamentarzystom, że uczniowie, obcując z bronią, nabierają do niej szacunku.

¹³ *Laboratorio di Cittadinanza*, Liceo Scientifico e Linguistico Statale Marconi, http://www.marconionline.it/pvw/app/MILS0009/pvw_sito.php?sede_codice=MILS0009&page=1711652 [dostęp: 10.06.2018].

¹⁴ K. Pitino, *op. cit.*

Politycy oczywiście podchwycili temat, potwierdzając krytykę rodziców i głosząc, że szkoła nie może w żaden sposób przybliżyć uczniów do używania broni, narzędzia do siania śmierci¹⁵.

W rzeczy samej trzeba powiedzieć, że Włochy stały się społeczeństwem bardzo pacyfistycznym, edukacja dotycząca obronności i bezpieczeństwa nie jest tam propagowana na podobieństwo polskiej szkoły, a zwykli Włosi zapytani o edukację dla bezpieczeństwa w szkołach instynktownie mówią o szkoleniach BHP. Należy przypomnieć, że *Legge Martino* z 2004 roku zniósł obowiązek służby wojskowej, a zatem już od piętnastu lat nie ma dopływu osób z podstawowym przeszkoleniem w tym względzie. Może wpływa to na oddolne zachowanie Włochów w czasie kryzysu migracyjnego, kiedy to organizują się bez pomocy państwa, fundacje i stowarzyszenia zapewniają uchodźcom pomoc, ludzie domagają się praw dla ludności napływowej, ale brak im przy tym najmniejszego instynktu obronnego. Być może nie jest po prostu wykształcony?

Stan obecny

22 marca 2017 roku Millennials (włoski *think tank* gromadzący około 6 tys. młodych ludzi w wieku 15–30 lat) wystosował petycję na stronach change.org, domagając się obowiązkowej *Educazione civica* w szkołach średnich, bowiem *Cittadinanza e Costituzione*, zgodnie z art. 10 *DPR 89/2010*, istniało pomieszczone między innymi przedmiotami bez przydziału obowiązkowej liczby godzin. Nie wprowadzono nawet podręczników czy programów, a zatem nie było też obowiązkowe dla nauczycieli. Przez cztery miesiące petycja zebrała ponad 7 tys. podpisów online, także w szkołach i na uniwersytetach. Millennials zostali zaproszeni do współpracy z minister nauki Valerią Fedeli i odpowiedzialną za szkolnictwo partii PD (*Partito Democratico*) Simoną Malpezzą. W rezultacie udało im się doprowadzić do zmian. Od roku akademickiego 2018/2019 *Educazione civica* (pod nazwą dotychczasową, to jest *Cittadinanza e Costituzione*) wraca jako obowiązkowa materia w szkołach średnich (*secondarie-gimnazja i licea*) we Włoszech¹⁶. Programy nauczania są poddawane ocenie we Włoszech co pięć lat, zatem ocenę przypadającą na 2017 rok wykorzystano na modyfikację, dającą tej materii autonomiczne miejsce i ocenianie. 7 listopada 2017 roku ogłoszono w ministerstwie, że od 2018/2019 programy będą zdefiniowane. Czym młodzi motywowali swoją inicjatywę? Poczuciem braku wiedzy o funkcjonowaniu społecznym

¹⁵ *Tiro a segno come attività formativa: alunni portati al poligono di tiro*, La Technica della Scuola, 16.02.2018, <http://www.tecnica della scuola.it/tiro-segno-attivita-formativa-scuola-alunni-portati-al-poligono-tiro> [dostęp: 10.06.2018]; *Vicenza, la scuola porta gli alunni al poligono di tiro: è polemica*, TeCom24, 20.02.2018, http://www.tgcom24.mediaset.it/cronaca/vicenza-la-scuola-porta-gli-alunni-al-poligono-di-tiro-e-polemica_3124343-201802a.shtml [dostęp: 9.10.2018]; A. Alba, *In prima superiore al poligono di tiro: scoppia la polemica a scuola*, Corriere della Sera, 17.02.2018, https://www.corriere.it/cronache/18_febbraio_18/prima-superiore-poligono-tiro-aad71ae6-1424-11e8-93af-70bfe0994910.shtml [dostęp: 9.06.2018].

¹⁶ A. Furi, *Educazione civica nelle scuole, battaglia vinta!*, 23.03.2018, <http://innovatalk.it/educazione-civica-nelle-scuole-battaglia-vinta> [dostęp: 10.06.2018].

i obywatelskim, przy jednoczesnym pragnieniu bycia świadomymi obywatelami Włoch i Europy. Obawiali się też populizmu, a populizm i pasywność społeczną leczy się narzędziami kulturowymi, jak mówią Włosi.

Podsumowanie

International Civic and Citizenship Education Study z 2016 roku, przeprowadzone przez International Association for the Evaluation of Educational Achievement, wskazuje, że poziom przygotowania włoskiej młodzieży do świadomego i aktywnego obywatelstwa jest wyższy niż przeciętna krajów badanych (choć statystyka spadła o parę punktów od poprzedniej transzy badania)¹⁷. Włosi dość dobrze wypadli w nowym studium systemu edukacji w Europie Eurydice, dotyczącym wychowania obywatelskiego: *Citizenship Education at School in Europe 2017*¹⁸. Włoskim komentatorom imponują jednak kraje, w których treści są pomieszczone w ramach odrębnego przedmiotu, co do którego wystawia się ocenę, gdzie jest możliwość wyboru tej materii do egzaminu państwowego, a nauczyciele są specjalistami w dziedzinie, nie zaś historykami czy geografami bez żadnej dalszej specjalizacji. Taki kierunek zmian proponują eksperci¹⁹. Włosi uważają, że za długo pozwolono królować na tym polu bynajmniej nie konstytucji, ale *Signora Costi* (Pani Koszty)²⁰.

Educazione civica we Włoszech – w 60. rocznicę powstania Streszczenie

Educazione civica we Włoszech liczy już 60 lat, wprowadzona w 1958 roku przez sławnego premiera Aldo Moro, pomieszczona w nauczaniu włoskiego, geografii i historii, bez oddzielnej oceny. Przez lata zaniedbywana, w 2010 roku uległa reformie i zyskała nową nazwę: *Cittadinanza e Costituzione*. Włoska edukacja dla bezpieczeństwa została dobrze oceniona w raporcie ICCS. W związku z rocznicą, ale także z promocją tej materii w szkołach przez UE – nadal stanowi źródło ciekawych refleksji.

Słowa kluczowe: edukacja dla bezpieczeństwa, Włochy, Aldo Moro, bezpieczeństwo, szkoła

¹⁷ *Educazione civica: promossi gli studenti italiani (che si sentono Europei)*, La Stampa, 7.11.2017, <http://www.lastampa.it/2017/11/07/blogs/skuola/educazione-civica-promossi-gli-studenti-italiani-che-si-sentono-europei-FsreTiW2aBnZpGxbCkurnO/pagina.html> [dostęp: 10.06.2018].

¹⁸ *Educazione alla cittadinanza: una disciplina per formare cittadini consapevoli di un'europa multiculturale*, Istituto Nazionale, Documentazione, Innovazione, Ricerca Educativa, 14.11.2017, <http://eurydice.indire.it/educazione-alla-cittadinanza-una-disciplina-per-formare-cittadini-consapevoli-di-un-europa-multiculturale> [dostęp: 10.06.2018].

¹⁹ C. Troilo, *L'educazione civica, una priorità per le scuole italiane*, „Huffingtonpost”, 7.11.2017, https://www.huffingtonpost.it/carlo-troilo/l-educazione-civica-una-priorita-per-le-scuole-italiane_a_23269339 [dostęp: 10.06.2018].

²⁰ L. Corradini, *Scuola e Costituzione. Uno spazio per l'educazione civica*, Avvenire.it, 18.02.2017, <https://www.avvenire.it/opinioni/pagine/scuola-e-costituzione> [dostęp: 10.06.2018].

Educazione civica in Italy – on the 60th anniversary of its foundation

Abstract

Educazione civica in Italy was introduced to schools by the country's illustrious prime minister Aldo Moro. It was not a separate subject, and it was without an independent vote. It has been neglected for many years. In 2010, a reform took place and a new name was given to the subject: *Cittadinanza e Costituzione*. Italian security education in schools received good notes in ICCS report. Given the anniversary, it is now a subject of interesting reflections, also in light of the European Unions' active promotion of the idea of active citizenship.

Key words: education for safety, Italy, Aldo Moro, security, school

Educazione civica (обществознание) в Италии – в 60-ю годовщину создания

Резюме

Educazione civica (обществознание, граждановедение) в Италии существует 60 лет и было введено в 1958 году по инициативе известного премьер-министра Альдо Моро. На уроках обществознания присутствовали элементы итальянского языка, географии и истории (оценки по предмету отсутствовали). После многих лет стагнации, в 2010 году, была проведена реформа и предмет получил новое название: *Cittadinanza Costituzione*. Итальянская система образования в области безопасности была хорошо оценена в отчете ICCS. Тем не менее, в связи с юбилеем и тем, что такие же предметы существуют в школах других государств Европейского Союза – эта тема заслуживает особого внимания.

Ключевые слова: образование в области безопасности, Италия, Альдо Моро, безопасность, школа